

צבונת הספרים

סיפורי אברהם ב. יהושע

ומחפשת לה ביטוי בדרכים רבות. ההיסטוריה הזורמת בסדירות אכזרית, הזמן השוטף בריתמוס חדגוני מפילאימה, לובשים פעם צורה של רכבת זוהרת ללא תנייה, ופעם צורה של אוטובוס מש- תרך, שהנהג שלו הוא מפלצת, או צורה של גאות- ים המציפה את האי הנידח. ויש שהזמן המשמים לובש את דמות החבר סידון, „פועל לשעבר, שרג- ליו קטועות“, המוטל תמיד על מפתן הבית, מת- חקה אחר הליכות בני-האדם וחי את חיי כולם. פמעט כל המוטיבים האחרים שבספר גוורים מן המוטיב היסודי הזה. שוב ושוב חוזר מוטיב העיפות והתיפלות שבחיי-האדם. עצב תרישי מחלי- חל בתושבי הפפר יתיר, היודעים בבחירות אכז- רית, „שלנצח יהיה הפפר בודד“, „ושהרכבת הגי- שאת בדרכיה הבטוחות לעבר מטרות נעלמות“ חולפת עליפניהם ביעף, וכך היה כל יום, כך הוא כל יום, כך יהיה לעולם. אחד הסיפורים („בתרדמת היום“) מתאר את החיים פיום נשם טורד, שבו חייבים הפועלים לטפס, עמוסידיליים ומוצלפי רוחות ורמיימים, על פיגומי הבנין. המפי- לט היחיד מן העמל המפוך ומן המועקה הם השי- גה ועולם-החלומות, שרק בהם מתרחשים החיים האמיתיים. המיטה עומדת פאן על במה גבוהה, וה- עולה על משכב-החלומות לופת את כרעי-המיטה „כמחזיק בקרנות המזבח“. ובסיפור אחד („המפקד האחרון“) שקוע מחנה-החיילים בבטלה ובשינה שאין להן פשר ואין להן סוף. המפקד הנמרץ ואוהב- המעש, המעורר את הישנים ומדרבנם להשליט סדר ולתקן כל שבור ופרוץ, מסתלק לאחר ביקור קצר, ושוב נשאר המחנה רדום ומשותק (גם בסיפור זה, שיש בו מוטיבים מתוך ההווי הישראלי המיוחד של מתנה נצור ובעיות-הגנתו, חוזר המוטיב היסור די, המשותף לכל הקובץ).

מרושלים, אדישים וקהים וגם בלתי-מלבבים הם האנשים בסיפורי של א. ב. יהושע. לידי סמליות קיצונית מגיע הדבר בתיאור האטירים („גאות הים“), שנידונו למאסר-עולם, ובכלוביהם התרגלו למעש-מוכני של אכילה ושתייה, בטלה, שינה-לאין-תכלית, וקריאה חוזרת פעמים אין- ספור בספרים הישנים. למעשה, גם הסוהריים- השומרים כלואים הם. בסיפורים אחדים מודגש הרעיון, שהשעמום והריקנות קיפחו כל מה שניתן

לפי סיפורי הראשונים של אברהם ב. יהושע *) עוד קשה לשפוט באיזו מידה צמחו מתוך שרשים עמוקים שברוח ובנפש ומתוך חוויות-יסוד, ובאיזו מידה אין כאן אלא קונסטרוקציה עשויה לפי נוסח- אות מוכנות ושאלות. ניכר בסיפורים מאבק פנימי בין עצמיותו של המספר ובין השפעות-חוץ. באחדים מן הסיפורים אי-אפשר שלא להרגיש, שמספרים בעלי כשרונות מועטים מאלה של א. ב. יהושע ידעו לעתים לבנות סיפורים משכנעים יותר. אך בשלושת- ארבעת הסיפורים המשובחים בולט כשרון היודע לצרף צירופים חדשים ומקוריים גם מדפוסי הצורות והסמלים הרווחים בספרות-זמננו. ויש הרגשה, שב- סיפורים שלפנינו נמצא, בצד אלגוריות משומשות, גם מאמץ רציני ועקבי לחשל טכניקה סיפורית חדשה, שיש בה מן המבטיח.

הסיפור „מות הזקן“ מקפל בתוכו את ירב היסודות והמוטיבים, החוזרים ונשנים בצירופים שונים בכל ששת הסיפורים האחרים. ה„אני“ שבסיפור זה שואף כל ימיו לכתוב ספר, אך עוד לא כתב אפילו שורה אחת. עני הוא במעשים והזיקנה והעייפות רובצות עליו. מבטל הוא את זמנו ואינו מוצא טעם בחייו. אך הגה נקרא לפעולות: הוא מוזמן עלידי הגבי עשתור (קרי: הגבי היסטוריה) להוביל לקבורות אדם זקן אחד („גילו אָלף, אולי יותר“), שהתגורר זמן-מה בבי- תה. אין הזקן רוצה ללכת לעולמו, אך חזקו עליו דברי גבי עשתור, והוא מקבל על עצמו את הדין, נערכת הלוויה, והזקן החייהמת מורד אליקבר. כך, משמע, תופס המחבר את ההיסטוריה ואת יצוריה ואת גורל האדם. הבריאה החטיאה את מטרחה. התוק העליון הוא חוק הפליון. הקיום אין לו משמעות, והשאיפות אינן מתגש- מות („הגבי עשתור, כדרפה, אינה עוסקת בכלום, אלא רק הוגה במה שעשתה ובמה שעוד תעשה“). בני-האדם חיים תיראיוולת (הזקן הוא פטפטן שר- טה), ועיסוקם העיקרי הוא עיסוק-הקבורה. וברור: הקוברים היום יהיו הנקברים מחר. ולא זה בלבד שהזקנים מתים, אלא גם הצעירים עיפים עד מוות. הרגשת-יסוד זו ממלאת את כל סיפורי הקובץ

*) אברהם ב. יהושע: מות הזקן. הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ג.

— מעמיד המספר את כל בניינו על אליגוריה וסמל.

הסמל והאליגוריה כשהם נתונים במידה ומשתבצים יפה בסביבתם הריהם פותחים לפנינו שערים נעולים. ובשנים-שלושה סיפורים מצליח בזה גם יהושע (בעיקר ב„גאות הים“ וב„חחונתה של גליה“). אבל השימוש המופרז בהם גורר אחריו תוצאות מפוקפקות. ויש שדוקה סמל שנועד לגדולות יוצא חיזור בגלל חוסר-הפרופורציה בין יסודותיו או בינו ובין סביבתו. כך לא עלה יפה תיאור המפקח קנאות, המייצג בצורה גרוטסקית את אדון העולם (הוא מוחזק בעיני רבים כל יכול, אך יש שפפרו בו. הוא נוהג לנמנם ליד השולחן וכו' וכו'). הקורא התועה במבוכ של „הסיום“ ודאי ישאל אם המספר המסתתר מאחורי סמלים שרירותיים אינו דומה לאותו מלומד מתנזר, שנסגר שבע שנים בקיטוניתו עד שפסק הקשר בינו ובין משפחתו וסביבתו. ויש מקום לשאול אם לאחר הדמויות הסמליות הידועות של קאפקה ולאחר „ספר המעשים“ של ענגון עוד יש מקום לדמויות כגון הילדים-התאומים או הכלבים של יהושע, יאם עוד עשויים לפעול עלינו תיאורים של חיפוש האדם טובוס הנכון. והגב' עשתור והזקן שלה הם אלגוריות מלאכותיות מכדי לפעול עלינו פעולה של ממש.

כל מקום שיהושע אינו מתמכר לאלגוריות מעורפלות ואינו משרטט תשבציזמים, אלא עוסק בקונקרטי, אם בחוויה ואם ברגש ואם בהלך הרוח, תופס את היש כפשוטו ורומז למציאות שלנו — שם הוא גוגע במישורים ללב הקורא. הוא מעלה ציורים מוחשיים רבי-בליטה, מפיך מוסיקה פנימית של הנפש, מגלה עושר-פרספקטיביות של הראייה, מדבריו בוקעת המיתגופש ועד לה צליל שירי הנובע מן המיצר של נבוכדנצר. הכפר יתיר ותושביו, חיי האסירים (ללא קשר עם המשוויה הידועה: בית-סוהר — עולם), החיילים לשעבר העובדים, במשרדים אפולוניים, הזכרונות מן הקיבוץ שדות אור הם דוגמאות מספר.

ובכן, סיפורים של עייפות, זיקנה ומוות. והאפשרות לראות את הדברים ראייה גרוטסקית משת כאן מעין נחמה פורתא. מן הערבוביה המדפאת של המציאות יש כאן בריחה אל דמדומי החלום, ההזיה ועולם-הדמויון. והחולם מכונס, כי דוע, בעולמו הנבדל, ואין לו הרבה קשרים עם זולתו ואינו תובע מאומה לא מאחרים ולא מעצמו. ומעניין, שהטוב שבסיפורי הקובץ („גאות הים“) מסתיים בסימנים של יקיצה יציאה מתוך אוירת-החלום („אני ער כאן בבית הנידח שלך,

להיאמר בין בני-אדם, ושכל השיחות אינן אלא חזרה מיותרת על אותו דבר עצמו. היחסים בין האנשים קפואים במסגרת התקנות של פלא נצחי. בסיפורים בולט היחס הסקפטי והלגלגני „למדע ולאנשי-המדע („הסיום“). המלומדים עוסקים בנושאים מופשטים, רחוקים מן החיים, והם מגיעים לידי דלדול הגוף ועכירות הרוח גם יחד (מלומד אחד הוא סומא המנמנם על פסאו כחוט). רק הספרנים יכולים לתת פירושים לספרי-המדע: תולשיהם הם את כל הדפים בזה אחר זה וממיינים אותם בתיקים ובארונות. המיון והחלוקה והקיטוע באים במקום רעננות התפיסה ושלמותה.

האשה, רק היא, כנראה, מסוגלת להוציא את האדם מקהיונו. זיווה — אישקט מחלחל בה והיא מבקשת פתרונים רחוקים, אך בסופו של הדבר היא ממיטה אסון ויגון — הפתרון האפשרי היחיד. ולא עוד אלא שהיא מסגירה את מנהל-התחנה, שלא היה אלא עושה-דברה. במעשה זיווה, הגורמת להורדת הרכבת מעל הפסים (בסיפור „מטע הערב של יחד“) בולטת במיוחד זיקתו של א.ב. יהושע לאותו „מעשה ללא יסוד“ (acte gratuit), שהאקזיסטנציאליסם, ובייחוד זה של סארטר, העלה על במתי הספרות המודרנית (ושראשיתו נעוצה עוד באנדרי ג'יד).

גליה שבשדות-אור היא נערת-החלומות של רבים, אך לאיש ממעריציה אין היא מנחילה אושר, שהרי זה האחרון אינו נבמצא כלל.

לפנינו עולם שומם, מלא ביעותים, מאוכלס יצורים-מפלצות וסיוטים, עולם ידוע לנו מקאפקה, ענגון ואחרים. חוקי-הגיון של סיבה ומסובב כמעט אינו תופס כאן. אי-אפשר לראות את הגולד. אוטו-פוטיות אכזרית פעילה בנו ומסביבנו. גורל ציור כופה אותנו לאין מפלט („הרי אין זו בדידות אישית, אלא בדידות בתוקף התקנות, והתקנות מעם המלך הן“).

כדי לתאר עולם אבסורדי זה משתמש א. ב. יהושע באמצעים המודרניסטיים הידועים: הוא הורס את הדמויות, את האופי, את התיאור האפיי הרחב. הוא מרבה להשתמש במשחק האנטיתיות, הפאראדוקסים המפתיעים, המסכות הגרוטסקיות (הזקן הולך בהלוויה של עצמו, ליד ארונו הריק; המפקח העליון של מסילת-הברזל מתפעל מן הרעיון הנגדר של התאונה; דני נושא את גליה. חלום כל אוהביה רק משום שהוא מרחם עליה; משומר-הסוהר נגנבים המפתחות ברגע האחרון לפני המלט. וכיוון שהעולם הוא מפורר ונטול חוקיות ומשמש זיהה להתרחשויות בלתי-צפויות, ואין אפשרות לתפסו במלואו על תהליכי השונים

עולים הבהובייאופטימיות והמית'שירה. היש כאן אות לתמורה בסיפוריו הבאים של מספר זה, שכשרונו אינו מוטל בספק?

משה גיל

שים שוטף אותו" ובנסיון להיחלץ מפקעת המר- אות השוממים ומן הרויגאציה ("עכשו אני מבין כמה גדול הוא המחוקק, שעשה את ספר-התקנות כספר-שירה"). בעמודים האחרונים של סיפור זה:

יוונית ויוונית בארץ-ישראל

מאת שאול ליברמן, מחקרים בארצות-חיים בארץ-ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, הוצאת מוסד ביאליק תשכ"ג.

בהכרת ייחודו של ישראל, על ההדים הקדומים ביהדות לתורתו של אפלטון, ועל האופי המשו- תף לדיני ישראל ולדיני יוון של התקופה הקלא- סית, ובהסתייגו שאין להכריע באיזו מידה הגיעו לישראל ידיעות והשפעות ישירות מיוון, הריהו קובע (לגבי ענין הסנהדרין) כי: "התרבות היוו- נית התחילה כבר מזמן לחדור לתוך תורת ישראל והלכותיו", וכי "החסידי-התכם היהודי צמח מתוך הפנישה של המסורת הנבואית העברית עם התרבות היוונית".

ספרו של ליברמן שלפנינו מרחיב את היריעה ומכניסנו לפני ולפנים של החיים התברתיים על רבדיהם השונים, עליונים-בינונים-תחתונים, כדי להראות במה וכיצד מתבטאת היוונית בגילויי החיים האלה — בבית המדרש, בבית הכנסת, בחיי יום-יום: בכלכלה, ביחסי שכנות, בבית ובשוק. יש והמחבר כאילו נרתע מלקבוע באופן חד-משמעי שיש כאן סימני השפעה, השפעת התכנית הנפשית של היווני על המנטליות ועל דרכי המחשבה והבי- טוי של הדורות הנדונים, או השפעה הדדית. בעי- מודים יב-יג קובע המחבר: "אין ספק שחז"ל שאבו הרבה מחכמי הגויים" — ולעומת זאת: "אין לדבר כאן על השפעה הדדית, אלא יש כאן מנה- גים עתיקים של בני-נח שגם ההלכה שלנו קיימה אותם כראויים והגונים". ברם, בתוך הדיון בפר- שיות השונות משמע המחבר מסקנות ברורות גם לגבי ענין השפעה: "החכמים הבינו את התברה הגויית ושיבחה במה שיש בה; הם באו במגע מתמיד עם חברה זו, הם השתדלו להשפיע עליה ולהאיר עיניה" (59); "ההשפעה התרבותית של היוונים על העם אף היתה רחבה יותר ועמו- קה יותר מכפי שניתן להסיק מהתעודות" (69); "יהודי ארץ ישראל לא היו בשום פנים בדולים מעולם התרבות היסית-יווני הקדום, והרבה מאמור- נותיו הכלליות, הישגיו ואורחות חיו היו גם נח- לתם" (163); "לפי כל הנראה היו בארץ ישראל יהודים רבים שלא החמירו על עצמם כדרישות

יחסי ישראל והעמים, ביחוד מהבחינה התר- בותית, מן-הדין שיעסיקו הרבה את המחשבה ההיסטורית אצלנו, מהיותם מגופי הפרובלימאטי- קה של תולדות ישראל. בזמן האחרון הולך ונדחה הקו האפולוגטי והפולמוסי שבדיון בעציות אלה, ונסללת דרך לראייה אובייקטיבית יותר מתוך חי- שוף-בלתי משוחד של העובדות. פרשנות זו נוטה יותר ויותר לראות את המשותף ואת ההשפעות ההדדיות, וממילא מתגלה באור חדש גם הייחוד שב-עם לבדד ישכון". והרי שתי דוגמאות ואין הן עולות דוקא בקנה אחד: מ. נאדל מנסה למציא את היסודות והקוים המשותפים שבמנטאליות ובי- השקפת-העולם של עמנו בתקופת המקרא ושל תרבויות עמי המזרח הקדום ושל יוון הקדומה ("התנ"ך ותרבויות העולם העתיק, 1962); גויטין עוקב אחר המגעים בין היהודים והעברים במשך הדורות ומבליט בהם סימביוזה בשטחי החיים השונים (בספרו האנגלי "יהודים וערבים", 1955). מכהנינה היסטורית תופסת כאן התרבות היוונית מקום מרכזי; חכמה יוונית נעשתה במע- רכת מחשבת ישראל המסורתית שם נרדף לתרבות העמים בכלל; ובמשך מאות שנים שימשה תרבות יוון רקע לחיי עמנו בארצו. בימי-הבינים קובעת ההתמודדות עם היוונית מניע למחשבת ישראל, בעיקר בספרד, אבל הדיה מגיעים במידות שונות לאיטליה, ואף לפראג (מהר"ל 1) ולפולין. לגבי המאה ה-16 בפולין ראה את תשובתו של הרמ"א למהרש"ל: "מה שהרעיש אדוני את העולם עלי בהביאי דבר חכמת היוונים וראש הפילוסופים, אר- מר שזו מחלוקת ישנה בין החכמים, וזה כי הם לא חששו אלא ללמד בספרי היוונים הארוכים, כגון ספר השמע ומה שאחר הטבע, אבל לא אסרו ללמד דברי החכמים וחקירתם במהות המציאות וטבעיהן; ואף כי למקובלים דעה אחרת בזו, אלו ואלו דברי אלהים חיים",

לגבי התקופה העתיקה עומד י. בער בספרו "ישראל בעמים" (1955), מתוך היעגנות ללא-שיוור